No Aleksandra Augstumu labdarības iestāžu vēstures

Zuzanna Sočņeva, Vladimirs Kuzņecovs

*Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzeja
ilggadēja direktora Kārļa Ērika Arona atcerei*

Aleksandra Augstumu iestāde, kas tika dibināta un turpmāk spēja pastāvēt, galvenokārt pateicoties labdarībai, veica nevien medicīniskas un aprūpes funkcijas, bet centās apmierināt arī daudzo aprūpējamo reliģiozās vajadzības. Iestādes atklāšanas gadā (1824) plānoto gultu skaits sasniedza 221. To skaits strauji pieauga galvenokārt palielinoties sociālo vietu skaitam. Jau pašā sākumā iestādē notika daudzkonfesionālie dievkalpojumi. Slimnīcas dievnamu apmeklēja netikai medicīnas aprūpes un psihiski slimie pacienti, bet arī daudzi bezpajumtnieki, arestētie un nabagmājas iemītnieki, kuri tika uzturēti iestādē. Bez tam dievnamā varēja sastapt arī iestādes personālu, Sarkandaugavas iedzīvotājus un strādniekus. Dievnams tika iesvētīts 1826. gadā, bet vēl agrāk no 1824. gada iestādes teritorijā bija īpaša lūgšanas istaba, kas pastāvēja arī pēc Aleksandra Augstumu dievnama slēgšanas 19. gs. 80. gados. Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejā atrodas vairāki rituālie priekšmeti, kuri agrāk piederēja Aleksandra Augstumu iestādei. Tie ir – bagātīgi izrotāts altārgalda evaņģēlijs, sudraba krucifikss, dievmaizīšu glabāšanas un izmantošanas priekšmeti, jaundzimušo kristāmtrauks, svečturī. Daļa to ir attiecināmi uz 19. gs. 30. gadiem. Ir arī priekšmeti, kuri darināti vēlāk, piemēram, kristāmtrauks, kas datēts ar 1868. gadu. Šie vēsturiskie baznīcas inventāra priekšmeti šodien priecē gan prātu, gan sirdi. Tie liecina par to cilvēku cēlsirdību, kuri pratuši tos saglabāt, neraugoties uz visiem “laikmeta caurvējiem”. Pagājušā gadsimta 60. gados Rīgas Psihiatriskās slimnīcas celtniecības periodā minētos priekšmetus atrada slimnīcas ilggadējā galvenā ārste Zuzanna Sočņeva – tie bija mētājušies lūžņu kaudzē! 1968. gada jūlijā, apzinoties atraduma garīgo un materiālo vērtību un rūpējoties par priekšmetu drošību, bez lieka trokšņa (kas tajā laikā varēja kaitēt visiem atraduma dalībniekiem) bija pieņemts lēmums tos nodot Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejam. Vērtīgo dāvinājumu ar pateicību pieņēma muzeja direktors Kārlis Ēriks Arons [1]. Līdz pagājušā gadsimta 90. gadiem tika eksponēta tikai daļa šo eksponātu.

Pašreiz muzejā glabājas šādi priekšmeti: 1) evaņģēlijs – senslāvu valodā (izdots Maskavā 1822. gadā), samta vākos. Priekšējais vāks izrotāts ar misiņa kaluma zieda ornamentu, kurā iestrādāti pieci ovālas formas medaljoni ar svēto vārdiem. Aizmugurējais vāks izrotāts ar četriem trīsstūrveida misiņa kalumiem vāka stūros, bet vāka centrā ir astoņstūrainis ovāls misiņa kaluma ornaments. Evaņģēlijs ievietots sarkankoka kastītē, kas iekšpusē izklāta ar ādu; 2) sudraba krusts, kura priekšpusē iegravēts “84 M N. D. 1824”. Tajā iestrādāti dažādas formas emaljas medaljoni ar svēto attēliem, kuri izrotāti ar dažāda skaita stikla akmentiņiem; 3) vīna biķeris ar apaļu pamatni. Uz tā iegravēts “Alexander’s Hoehe 1824”; 4) sudraba kārba ar vāku, cilindriskas formas (domājams, izmantota oblatēm). Uz kārbas vāka iegravēts “Alexander’s Hoehe 1824”; 5) kristāmtrauks – ovālas formas. Tajā iegravēts “Alexander’s Hoehe 1868”; 6) trīs ornamentēta kaluma svečturi.

Pateicoties arhīva atradumiem, pēdējos gados izdevies noskaidrot šo priekšmetu izcelsmi un personas, kas tos dāvinājušas. Daļa no viņiem bija Aleksandra Augstumu dziednīcas uzraudzības Komitejas locekļiem. Šī komiteja bija dibināta 1824. gadā Aleksandra Augstumos izvietoto labdarības iestāžu aizgādībai un vadībai. Sociālās aprūpes kolēģijas atskaites skaidrojumā teikts: “sakarā ar Vidzemes Kolēģijas jaunuzcelto iestāžu attālumu no pilsētas, lai tās tuvāk uzraudzītu, Rīgas ģenerālgubernātoram [F. Pauluči – V. K.] labpatikās sociālās aprūpes Kolēģijas pārziņas uzraudzībā nodibināt īpašu komiteju” [2]. Pēc citiem datiem, Komiteja tika nodibināta saskaņā ar civilgubernatora Ž. Diamela (*J. Du. Hamel*) 1824. gada 9. aprīļa rīkojumu [3]. Šajā Komitejā, kuras priekšsēdis bija “kolēģijas padomnieks un kavalieris” ārsts Oto Hūns (*Otto Huhn*), pēc precizētiem datiem par locekļiem bija “galma padomnieks un kavalieris ārsts Rūdolfs Langenbeks (*Rudolph Langenbeck*), rātskungs C. Drahenhauers (iespējams tirgotājs un rātskungs *Christoph Drachenhauer*; 1778–1839) un I ģildes tirgotājs Ričards Hants (*Richard Hunt*); Komitejs sekretārs bija titulētais padomnieks J. K. H. Fogts (*Joseph Christian Heinrich Vogt*) [4]. Iespējams, ka pēdējie divi komitejas locekļi nodarbojās ar uzņēmējdarbību un/vai dzīvoja Sarkandaugavas apkaimē. Tā, angļu tirgotājam Ričardam Hantam piederēja zemes gabals blakus 2. Ķeizardārzam, kas 1819. gadā tika atvēlēts Aleksandra Augstumu iestāžu celšanai. Aleksandra Augstumu būvdarbu vadības komiteja, kura pastāvēja no 1820. līdz 1823. gadam ar V. Blūmenu (*W. Blumen*) priekšgalā, lūdza gubernas valdi šo zemes gabalu pievienot Aleksandra Augstumu teritorijai bez atlīdzības, kā labdarības dāvanu. Komiteja vērsās pie īpašnieka (R. Hanta – V. K.) un uzzināja, ka Rīgas pilsēta ir devusi šī gabala izmantošanas tiesības jaunajam īpašniekam Hantam ar vienu piebildi: ja jaunajam īpašniekam labpatiktos atdot šo zemes gabalu labdarības iestādei, tad viņam nevajadzētu maksāt nomas naudu. Pats Ričards Hants izteicās, ka šim zemes gabalam ir liela vērtība, jo tas atrodas tuvu viņa zāgētavai un viņš vēlas uz šī zemes gabala veidot apstādījumus” [5]. Iespējams, ka Komitejas lūgums tika apmierināts un R. Hants pēc celtniecības pabeigšanas morālai kompensācijai tika iekļauts Aleksandra Augstumu iestāžu uzraudzības komitejā. Tās

sastāvs bija pietiekami raibs, veidots pēc kārtu (kā citas līdzīgas guberņas iestādes), bet ne pēc profesionāli medicīniskajiem kritērijiem. Rātes un Lielās gildes pārstāvju iekļaušana šajā komitejā tika pamatota ar to, ka labdarības iestādes iekārtošanai pilsēta piešķīra 2/3 līdzekļu, t. i. 315 000 rubļu (iepriekšējā publikācijā kļūdaini uzrādīts 314 000 rubļu – V. K.), tāpēc varēja piedalīties iestādes sarunās un ievēlēt savus pārstāvjus Komitejā [6]. Turklāt, tāpat kā mūsu dienās, tālaika spēcīga saimnieka un pilsētas valdes pārstāvja klātbūtne Komitejā bija kā īpatnēja garantija daudzveidīgu iestādes dzīvei nepieciešamo ekonomisko un finansiālo uzdevumu risinājumam. Komitejas locekļi darbojās bez atlīdzības. Atlīdzības trūkumu kompensēja ar godu un cieņu, ko Eiropā guva labdarības iestāžu aizgādības padomes locekļu pozīcija [7]. Arhīvā atrastajā Komitejas atskaitē (1826. g.) parādās īsas ziņas par sekretāru titulēto padomnieku Jozefu Kristiānu Heinrihu Fogtu [8]; tās neļauj viņu identificēt ar galma padomnieku J. G. K. Fogtu (iespējams, *Joh. Gohr. Voigt*; 1766–1837) [9]. J. G. K. Fogtam piederējusi muižiņa Aptiekas ielā (tagad 7/9 nams), kur pašreiz atrodas viena no Rīgas psihiatrijas un narkoloģijas centra ambulatorajām nodaļām (bij. Narkoloģijas centra anonīmā maksas ambulance). Vēlāk par šīs muižiņas īpašnieku kļuva angļu tirgotājs un rūpnieks Ričards Hants, kurš 1832. gadā “tās tuvumā ierīkoja dzelzs lietuvi, kuru gadu vēlāk pēc viņa nāves nopirka tirgotājs J. K. Vērmanis” [10].

Komitejas sēdes notika Aleksandra Augstumu iestādē. Komitejas darba rezultātus atspoguļo izsmeljošas gada ceturkšņa atskaites. Komitejas darbības beigu hronoloģiskā robeža joprojām paliek nezināma. Jebkurā gadījumā Komiteja turpināja savu darbu vismaz līdz 1828. gada otrajai pusei un varēja būt slēgta vai transformēta cita tipa ziedniecības pārvaldē sakarā ar jaunām valsts prasībām [11]. Domājams, ka komitejas darbība varētu būt beigusies līdz ar O. Hūna aiziešanu no ieņemamā direktora amata 1829. gadā [12], kaut gan pēc citiem datiem viņš bija direktors vēl 1832. gadā [13].

Atskaitē par 1824. gada 1. ceturksni ir “Pārskats par to, ko Komiteja ir darījusi Aleksandra Augstumu iestāžu labā no 9. aprīļa līdz 1. jūnijam un kādas dāvanas šajā laikā ir saņemtas”. Šī pārskata pirmajā punktrā lasām: “Komiteja ierīkojusi lūgšanu istabu dažādām konfesijām, sagādājusi dziesmu grāmatas, svečturus, zvanu, sudraba baznīcas piederumus, svētbildes, altāra segu, lielu krucifiksu” [14]. Atskaites pielikumā ir saņemto dāvanu saraksts. No sarakstā minētām dāvanām no konkrētām personām saglabājušās un pašlaik muzejā atrodas tikai Komitejas sekretāra dāvanas kapelai – 1 biķeris, 1 dievmaizīšu trauks un 1 šķītis. Pārējās šā saraksta dāvanas – altārsega no kolēģijas sekretāra Frīdriha, vairākas svētbildes no galma padomnieka un bruņinieka fon Langenbeka, kā arī zvans no guberņas prokurora Pētersona ir pazudušas. Komitejas atskaitēs par 1826. gadu ir uzrādīti citi ziedojumi, kas paredzēti uzceltajam dievnamam. Tie ir, piemēram, sarkana altārsega – pa pusei no samta un bagātīgi izrotāta, 100 rubļu vērtībā, kas nākusi no “zināmas ziedotājas iestāžu labā” (citā vietā tiek pieminēta Anna Vērmāne) un Kristus galva, ko ģipsi darinājis Bartoldi (*Bartholdi*) kungs [15]. Altāra evaņģēlijs

Bij. Aleksandra Augstumu
slimnīcas kapelas priekšmeti,
kas dāvināti Paula Stradiņa
Medicīnas vēstures muzejam

(arī sudraba krucifikss?), kas pašreiz atrodas Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzeja ekspozīcijā varēja būt 1. ģildes tirgotāja Pastuhova dāvinājums. Pēc komitejas atskaitēm, viņš Aleksandra Augstumu baznīcas iesvētīšanai 1826. gada 31. maijā uzdāvināja “svēto krustu un evaņģēlija grāmatu 300 rubļu vērtu” [16] “Rīgasche Stadtblaetter” savā rakstā par iesvētīšanu īpaši pieminēja šo dāvinājumu – “skaisto krucifiksu un evaņģēliju” [17]. Iestādei ziedoja arī citi cilvēki un iestādes. Starp ziedojumiem bija arī koki (40 apses no daiļdārznieka Vāgnera) un pat 4 kafijas tases no Šakenburga (*Schackenburg*) kunga [18].

Precizējam agrāk publicētā rakstā minētās dāvinātāju personas un dāvinājumus [19]. Pirmais precizējums attiecas uz svētbilžu ziedotāju fon Langenbeka personību. Iespējams, ka tās nebija svētbildes tagadējā izpratnē, bet varētu būt “svētā vakarēdiena” kopija, kas atradās Aleksandra Augstumu baznīcā [20]. Arhīvā saglabāties Ārstniecības pārvaldei adresēts dokuments par Ārsta fon Langenbeka no aprīļa ārsta amata par labu D. H. Grindelim [21], kuru pārvalde apstiprināja šajā amatā 1823. gada 15. februārī. Langenbeks tika iecelts par pilsētas ķirurgu 1822. gada 18. decembrī [22]. Šie biogrāfiskie sīkumi sakrīt ar datiem par doktoru Rūdolfu Ādolfu Langenbeku (1772–1835; agrāk norādītais miršanas gads – 1847

ir klūdains. Tas ir R. Langenbeka sievas miršanas gads), kurš bija apriņķa pilsētas ārsts un vienlaikus arī Vidzemes sociālās aprūpes Kolēģijas ārsts [23]. Tātad baznīcas svētbilžu ziedotājs “doktors un bruņinieks” fon Langenbeks un pirmais Aleksandra Augstumu ārsts R. A. Langenbeks ir viena un tā pati persona. Dāvinātāju vidū minēts Vērmaņa kungs (bez iniciāļiem), kas dāvinājis Aleksandra Augstumiem vienu strūgu. Noskaidrojām, ka tas ir Vērmanis jaunākais – Johans Kristofs Vērmanis (*Johann Christoph Woermann*; 1784–1843). Viņš 1832. gadā nodibināja Sarkandaugavā netālu no Aleksandra Augstumiem Rīgā pirmo čuguna lietuvu un mašīnbūvētavu [24]. Viņš dāvinājis slimniekiem arī 12 pudeles t.s. franču vīna (*Franzwein*), arī viņa sieva un māsa Karolīna ir minētas iestāžu ziedotāju vidū [25]. Bet vecais Vērmanis (*Christian Heinrich Woermann*; 1737–1813), atšķirībā no savas sievas Annas Aleksandra Augstumu atklāšanas gadā fiziski nevarēja būt tās mecenāts [26]. Jāatzīmē, ka Vērmaņa un krievu dāvinātās strūgas Aleksandra Augstumi izmantoja nevis kuģošanai, bet par peldošiem balstiem Sarkandaugavas tiltam, par kura izmantošanu tika ņemta maksa [27]. Bet buru audeklu, ko dāvinājis Brahmaņa kungs izmantoja nevis burām, bet, domājams, iemītnieku drēbju pašušanai [28]. Runājot par labdarības iestādēm, jāatzīmē, ka Pēterburgas Imperatoriskā Cilvēkmīlestības biedrība (*Благодетельное общество*) dibināta nevis 1817. gadā, bet gan 1802. gadā – vienā gadā ar Nabago aizgādību (*Armendirektorium*) Rīgā [29]. Iespējams, ka anonīmo rakstu par vājprātīgo namu Rīgas citadēlē, ko publicēja Cilvēkmīlestības biedrības žurnāls 1823. gadā rakstīja Oto Hūns kā šīs biedrības loceklis [30].

Muzeja ekspozīcijā izstādītie Aleksandra Augstumu slimnīcas kapelas priekšmeti izceļas ar estētiskumu un vēsturisko patiesumu. Būdami daudzu Aleksandra Augstumu iemītnieku paaudžu reliģiozo jūtu liecinieki, tie norāda uz mūsu laikabiedru cilvēcisko attieksmi, uz prasmi tos saglabāt un nodot pēctečiem, neraugoties uz aizgājušā laikmeta “ideoloģiskajiem caurvējiem”.

Vēres

P. Stradiņa Medicīnas vēstures muzeja 1960. gada 18. jūlija akts XXX Nr. 24 par priekšmetu pārņemšanu muzeja īpašumā, 2 lp.

LVVA, 3. f., 5. apr., 33. l., 13. lp.

Brants J. Aleksandra Augstumu slimnīca. *Latvijas Ārstu Žurnāls*, 1925, Nr. 1.–2.

LVVA, 3. f., 5. apr., 3. l., 13. lp.

LVVA, 3. f., 5. apr., 2429. l., 6. lp.

LVVA, 3. f., 5. apr., 2440. l., 6. lp.

Pullan B. Charity and Poor Relief: the Early Modern Period. // *Encyclopaedia of European Social History*. Vol. 3. Stearns P. N. (Ed.). NY : Ch. Scribners' Son, 2001, p. 448

LVVA, 30. f., 2. apr., 17. l., 111. lp.

LVVA, 4011. f., 1. apr., 5931. l., 5. lp.

Rīgas ielas. Enciklopēdija. 1. sēj. Rīga : 2001, 167. lpp.

- LVVA, 3. f., 5. apr., 2440. l., 5.–6. lp.
F(robeen) J. G. *Rigasche Biographien...* II Band. Riga : 1883, S. 208. Tālāk – Frobeen J. G.
Brennsohn I. *Die Aerzte Livlands von den aeltesten Zeit bis zur Gegenwart*. Mitau : 1905, S.49. Tālāk – Brennsohn I.
LVVA, 30. f., 1. apr., 25. l., 75. lp.
LVVA, 30. f., 2. apr., 7. l., 36. lp.
LVVA, 30. f., 2. apr., 8. l., 3. lp. (op)
Rigasche Stadtblaetter, 1826, S. 178
LVVA, 30. f., 2. apr., 7. l., 36. lp.
Kuzņecovs V. Labdarības loma psihiatriskās aprūpes tapšanā Latvijā: Aleksandra Augstumiem – 180. *Acta Medico-Historica Rigensia*. VII sēj. Rīga, 2005, 187.–189. lpp.
LVVA, 30. f., 2. apr., 7. l., 35. lp.
LVVA, 3. f., 5. apr., 2429. l., 18. lp.
Brennsohn I., S. 179–180, 263
Brennsohn I., S. 263; arī LVVA, 30. f., 5. apr., 33. l., 23. lp.
F(robeen) J. G., S. 116–120
LVVA, 30. f., 2. apr., 8. l., 3. lp.
Rigasche Stadtblaetter, 1813, No. 18, S. 142; 1827, No. 38, S. 307
LVVA, 3. f., 5. apr., 33. l., 14. lp.
LVVA, 30. f., 1. apr., 25. l., 76. lp.; LVVA, 30. f., 2. apr., 8. l., 1. lp.
Тобин А. *Призрение бедных в г. Риге*. Рига : 1895, с. 26; *Справочники по истории дореволюционной России*: Библиографический указатель. Изд. 2е, дополненное. Москва : 1978, с. 230; *Из истории русской культуры*. том V. Москва : 1996, с. 822.
Описание дома сумасшедших в Риге. *Журнал Императорского человеколюбивого общества*, 1823, ч. 24, июнь, с. 223–230.

From the History of the Alexander Height's Charitable Institutions

By Zuzanna Sočņeva and Vladimirs Kuzņecovs

Based on archival data the authors elucidate the practice of benevolence regarding the mental asylum's church in Riga, specifically from the standpoint of the hospital board of management during the 1830s. During the 1960s, the asylum's medical director occasionally displayed some of the closed church's original ecclesiastical utensils, and eventually they were donated by her to the Museum of the History of Medicine in Riga. The article emphasizes the role of charity in the emergence and development of institutional care for the mentally ill in Latvia.

Zuzanna Sočņeva, *Dr. med*

Vladimirs Kuzņecovs, LU Med. fak. docents